

## РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-3-1>

### ОСМИСЛЕНІСТЬ ЖИТТЯ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ЧИННИК ЇХ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

**Балахтар В. В.**

*доктор психологічних наук, професор,  
професор кафедри педагогіки та соціальної роботи  
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича  
вул. Рівненська, 14А, Чернівці, Україна  
[orcid.org/0000-0001-6343-2888](https://orcid.org/0000-0001-6343-2888)  
[v.balakhtar@chnu.edu.ua](mailto:v.balakhtar@chnu.edu.ua)*

**Горова О. О.**

*доктор психологічних наук, доцент,  
професор кафедри психології управління  
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України  
вул. Січових стрільців, 52А, Київ, Україна  
[orcid.org/0000-0001-9005-9089](https://orcid.org/0000-0001-9005-9089)  
[gorovaya.II1@gmail.com](mailto:gorovaya.II1@gmail.com)*

**Чаусова Т. В.**

*кандидат психологічних наук, доцент,  
доцент кафедри психології та особистісного розвитку  
Навчально-науковий інститут менеджменту та психології  
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України  
вул. Січових стрільців, 52А, Київ, Україна  
[orcid.org/0000-0001-9005-9089](https://orcid.org/0000-0001-9005-9089)  
[tvchausova@ukr.net](mailto:tvchausova@ukr.net)*

**Ключові слова:** *лідерство, лідерські якості, лідерський потенціал, осмисленість життя, локус контролю, учні, професійно-технічні навчальні заклади.*

У статті представлено результати емпіричного дослідження осмисленості життя учнів професійно-технічних навчальних закладів та її взаємозв'язку з їхнім лідерським потенціалом. Розглянуто сутність дефініції «лідерський потенціал». Наведено результати дослідження особливостей осмисленості життя учнів професійно-технічних навчальних закладів та її взаємозв'язку з їхнім лідерським потенціалом. Осмисленість життя вивчалася за методикою Д. Леонт'єва «Сенсожиттєві орієнтації», яка дала змогу виявити не лише загальний показник, а й окремі його індикатори. Констатовано недостатні рівні як осмисленості життя, так і лідерського потенціалу для доволі значної частини (близько двох третин) досліджуваних учнів. Виявлено гендерно-вікові особливості досліджуваних феноменів. Щодо осмисленості життя констатовано вищі його рівні у представниць жіночої статі, особливо старших за віком. Особливо яскраво дані відмінності проявляються за параметрами «цілі у житті» і «локус контролю-Я»: лише дещо більше

десятої частини досліджуваних учнів вважають, що мають достатньо сил, щоб контролювати власне життя і будувати його за власним вибором. Стосовно лідерського потенціалу виявлено високий його рівень лише у десятої частини досліджуваних учнів професійно-технічних навчальних закладів.

За результатами дисперсійного аналізу виявлено вплив осмисленості життя на рівні лідерського потенціалу: чим вищі показники осмисленості життя учнів ПТНЗ, тим вищим є рівень лідерського потенціалу. Окреслено доцільність створення спеціальних психологічних умов у процесі навчання у закладі професійно-технічної освіти, що сприятимуть зростанню як осмисленості життя учнів, так і їхнього лідерського потенціалу.

## **MEANING OF THE LIFE OF STUDENTS OF VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS A FACTOR OF THEIR LEADERSHIP POTENTIAL**

**Balakhtar V. V.**

*Doctor of Psychological Sciences, Professor,  
Professor at the Department of Pedagogy and Social Work  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
Rivnenska str., 14A, Chernivtsi, Ukraine  
orcid.org/0000-0001-6343-2888  
v.balakhtar@chnu.edu.ua*

**Gorova O. O.**

*Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,  
Professor at the Department of Management Psychology  
SHEI «University of Educational Management»  
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine  
Sichovykh Striltsiv str., 52A, Kyiv, Ukraine  
orcid.org/0000-0001-9005-9089  
gorovaya.III@gmail.com*

**Chausova T. V.**

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor at the Department of Psychology and Personal Development  
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology  
of SHEI «University of Educational Management»  
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine  
Sichovykh Striltsiv str., 52A, Kyiv, Ukraine  
orcid.org/0000-0001-9005-9089  
tvchausova@ukr.net*

**Key words:** *leadership, leadership qualities, leadership potential, the meaningfulness of life, locus of control, students, vocational schools.*

The article presents the results of an empirical study of the meaning of life of students of vocational schools and its relationship with their leadership potential. The essence of the definition of "leadership potential" is considered. The research presented the results of the study of the peculiarities of the meaningful life of students of vocational schools and its relationship with

their leadership potential. The authors investigated the context of the meaningfulness of life according to D. Leontiev's method "Meaning of life orientations", which allowed identifying not only the general indicator but also its specific indicators.

The study stated insufficient degrees of meaningfulness of life and leadership potential for a significant part (about two thirds) of the studied students. The research revealed the gender and age features of the studied phenomena. Regarding the meaningfulness of life, its higher levels have been stated in females, especially the elderly. These differences are especially evident in the parameters of "goals in life" and "locus of control-I": only a little more than a tenth of the students believe that they have enough strength to control their lives and build it of their choice. Concerning leadership potential, the study found its high level only in one-tenth of the studied students of vocational schools.

By the results of the analysis of variance, the influence of meaningfulness of life at the level of leadership potential revealed: the higher the meaningfulness of life of vocational school students, the higher the level of leadership potential. The results outlined the expediency of creating special psychological conditions in the process of learning in an institution of vocational education, which will contribute to the growth of both the meaningfulness of students' lives and their leadership potential.

**Постановка проблеми.** У складних умовах сьогодення зростає значущість розвитку й реалізації лідерського потенціалу кожної особистості як здатності до управління власним життям, спрямування власних зусиль й інших людей на реалізацію поставлених цілей. Відповідно, актуальним завданням закладів освіти різного рівня є створення й організація відповідних умов для розвитку лідерського потенціалу учнів, що сприятиме успішності їхньої діяльності, вмінню брати відповідальність за наслідки власних дій, бути наполегливим, рішучим, ініціативним.

Великого значення набуває розв'язання даного завдання для закладів професійно-технічної освіти, що зумовлено, з одного боку, доволі складним учнівським контингентом даних закладів, а з іншого – значущістю розвитку лідерського потенціалу майбутніх представників робітничих професій, чиї функції надзвичайно ускладнилися з розвитком нових технологій виробництва.

Слід зазначити, що питання лідерського потенціалу та його розвитку стали предметом широкого наукового обговорення і дискусії через різне розуміння й дефініцію зазначеного феномена. Так, зокрема, лідерський потенціал визначають як соціально-психологічну характеристику, що відображає здатність впливати на оточення через свій особистісний ресурс; а також як систему здібностей і можливостей успішно проявляти лідерські якості в певних об'єктивних умовах [2, с. 25]. В інших дослідженнях підкреслюється, що лідерський потенціал ґрунтується не лише на актуальних здатностях особистості, а й на набутих керівних умінях [6, с. 119],

або ж акцентується на тому, що поняття «лідерський потенціал» містить не лише потенційні особливості (здібності, природно зумовлені професійно важливі якості, позитивні спадкові чинники), а й систему постійно поновлюваних і примножуваних ресурсів: інтелектуальних, психологічних, вольових, які сприяють прогресивному особистісному й професійному розвитку [4, с. 226].

Лідерський потенціал є якісною характеристикою особистості, що поєднує внутрішні потреби, зовнішні можливості, особистісні цінності, які, взаємодіючи, створюють сприятливі умови для досягнення високого рівня компетентності лідера [5, с. 12].

Лідерський потенціал є однією з найбільш значущих особистісних характеристик, необхідним складником особистості лідера (поєднує когнітивний, діяльнісний, емоційно-екзистенціальний та комунікативний компоненти), що сприяє розвитку й становленню власної особистості лідера, опануванню інтегральної системи значимих (когнітивних), ціннісно-сміслових, мотиваційних та особистісних компонентів, прагненню до постійного пошуку нових шляхів, засобів і можливостей [1, с. 53].

Відповідно, актуалізується питання чинників лідерського потенціалу особистості як системи її ресурсів та можливостей, реалізація яких у конкретній ситуації слугуватиме прийняттям особистості групою як лідера [3]. Серед таких чинників особливе місце, на нашу думку, займає осмисленість життя (Д. Леонтьєв [7]) як переживання особистістю онтологічної значущості

свого буття [12] і, як наслідок одним з критеріїв розвитку особистості та її становлення в умовах сучасного суспільства [10]. Водночас попри всю актуальність проблема осмисленості життя для учнів ПТНЗ та її взаємозв'язку з їхнім лідерським потенціалом практично була поза полем уваги дослідників.

**Мета статті** – емпірично вивчити особливості осмисленості життя учнів професійно-технічних навчальних закладів та її взаємозв'язку з їхнім лідерським потенціалом.

**Методика та організація дослідження.** Осмисленість життя вивчалася за методикою Д. Леонт'єва «Сенсожиттєві орієнтації», яка дає змогу виявити не лише загальний показник, а й окремі його індикатори 1) цілі у житті (наявність життєвих цілей, покликань, намірів у житті); 2) інтерес та емоційна насиченість життя; 3) задоволеність самореалізацією (відображає відчуття успіху від власної діяльності); 4) відчуття здатності вплинути на життєві ситуації; 5) упевненість у принциповій можливості здійснювати життєвий вибір [7].

У дослідженні взяли участь 272 учня закладів професійно-технічної освіти з різних регіонів України, які були розподілені на групи за:

- статтю (58,2% респондентів чоловічої і 41,8% – жіночої статі);
- віком: 15 (35,2%), 16 (47,8%) і 17 (16,8%) років;
- складом сім'ї: неповна (19,2%), повна (80,8%).

Лідерський потенціал вивчався за методикою «Самооцінка лідерства» (М. Фетіскін, В. Мануйлов, Г. Козлов [11]).

Опрацювання результатів відбувалося за допомогою комп'ютерної програми SPSS (версія 23.0).

**Виклад основного матеріалу.** Осмисленість життя, як зазначає Д. Леонт'єв, свідчить про переживання особистістю онтологічної значущості буття. При цьому науковець сенсожиттєві орієнтації розуміє як один із чинників осмисленості життя, що засвідчує наявність в особистості цілей щодо власного майбутнього, його осмисленості, спрямованості та часової перспективи; емоційної

насиченості життя; задоволеності особистісним зростанням (самореалізацією) [7].

За допомогою методики Д. Леонт'єва «Сенсожиттєві орієнтації» визначено окремі показники і сумарний бал осмисленості життя учнів закладів професійно-технічної освіти (табл. 1).

Із даних, наведених у табл. 1, можна констатувати недостатню осмисленість життя для значної кількості досліджуваних учнів закладів ПТО загалом і за окремими показниками зокрема. Так, високий рівень усвідомлення цілей у житті виявлений лише у 16,5% респондентів, які мають життєві цілі, що визначають спрямованість і певну часову перспективу. Близько половини учнів (44,9%) характеризуються середнім рівнем, а понад третини (38,6%) – низьким рівнем осмисленості життя. Такі учні нездатні чітко визначити цілі в житті, власну часову перспективу в їх реалізації тощо.

Щодо показника «процес життя» встановлено, що лише кожний п'ятий учень закладів ПТО (20,7%) характеризується його високим рівнем. Вони сприймають своє життя як цікаве, емоційно насичене та наповнене смыслом. Трохи більше половини учнів мають середній рівень даного показника, а у понад третини досліджуваних (36,7%) цей показник розвинутий на низькому рівні. Такі учні утруднюються у визначенні смислу свого життя, сприймають своє життя у чорних кольорах.

Ще менша кількість респондентів (16,0%) має високий рівень показника «результативність життя». Такі учні задоволені тим, як розгортається їхнє життя, впевнені у можливості робити життєвий вибір за власними критеріями.

Натомість інші досліджувані характеризуються середнім (55,8%) і низьким (28,2%) рівнями результативності життя і, відповідно, не відчувають себе господарями своєї долі. В останньому випадку для них є характерними низькі показники локусу контролю Я і локусу контролю – життя.

Практично лише дещо більше десятої частини досліджуваних учнів ПТНЗ (16,9% – показник «локус контролю Я» і 11,5% – показник «локус контролю – життя») вважають, що мають достат-

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних учнів ПТНЗ за рівнями осмисленості життя

Показники осмисленості життя	Рівні, кількість досліджуваних у %		
	низький	середній	високий
Цілі у житті	38,6	44,9	16,5
Процес життя	36,7	42,7	20,7
Результативність життя	28,2	55,8	16,0
Локус контролю Я	37,5	51,0	11,5
Локус контролю життя	21,1	62,0	16,9
Загальний показник осмисленості життя	24,8	62,8	12,4

ньо сил, щоб контролювати своє життя і побудувати його за власним вибором.

За результатами дисперсійного аналізу виявлено гендерно-вікові особливості осмисленості життя учнів закладів професійно-технічної освіти (рис. 1).

Як випливає з рис. 1, досліджувані жіночої статі ( $p < 0,05$ ) у цілому характеризуються вищими показниками осмисленості життя, вони більше, ніж учні чоловічої статі, здатні конкретизувати життєві цілі, зробити вільний вибір і визначити спрямованість свого подальшого життя, працювати над тим, щоб воно було цікавим, емоційно насиченим та наповненим смыслом і мало певну часову перспективу.

Подібні тенденції виявлено за всіма показниками осмисленості життя й особливо яскраво – за цілями в житті та локусом контролю Я, що визначають задоволеність самореалізацією, визначають свободу вибору особистості й віру в можливість контролювати своє життя.

Відповідно до мети нашого дослідження, за допомогою методики «Самооцінка лідерства» було виявлено рівні лідерського потенціалу учнів ПТНЗ (табл. 2). Як випливає з даних, наведених у табл. 2, невелика кількість учнів професійно-технічних навчальних закладів (10,2%) характеризується високим рівнем лідерського потенціалу. Такі досліджувані здатні проявляти ініціативу, пропонувати певні справи, залучати до їх виконання інших осіб.

Практично половина досліджуваних (47,6%) має здатність до цього і не реалізує її повною мірою.

Таблиця 2

### Розподіл досліджуваних учнів ПТНЗ за рівнями лідерського потенціалу

Рівні лідерського потенціалу	Кількість досліджуваних у %
Низький	42,2
Середній	47,6
Високий	10,2

Натомість 42,2% респондентів властивий низький рівень лідерського потенціалу, вони схильні займати пасивну позицію у житті, очікувати від інших ініціативи та пропозицій тощо.

За результатами дисперсійного аналізу виявлено прямий зв'язок між осмисленістю життя та рівнями лідерського потенціалу учнів ПТНЗ (рис. 2).

Із рис. 2 видно, що вищим показникам осмисленості життя відповідають вищі рівні лідерського потенціалу респондентів ( $p < 0,05$ ). При цьому учні здатні проявляти активну життєву позицію, виявляти ініціативу, висувати різні пропозиції, будувати плани на майбутнє, прагнуть усвідомити своє призначення у житті, нести «найбільшу відповідальність перед суспільством за результати особистих рішень, практичних дій або бездіяльності» [8, с. 29].

Установлено статистично значущі відмінності щодо наявності цілей у житті учнів ПТНЗ із повних і неповних сімей (рис. 3) ( $p < 0,05$ ). Так, зокрема, виявлено, що цілі у житті учнів ПТНЗ як чоловічої, так і жіночої статі з повних сімей

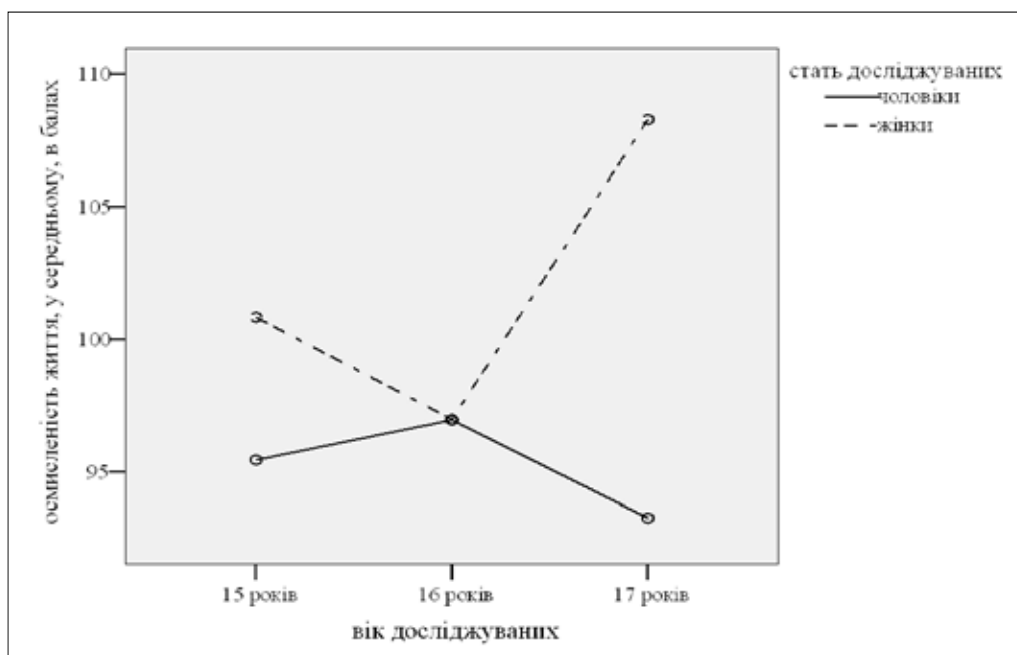
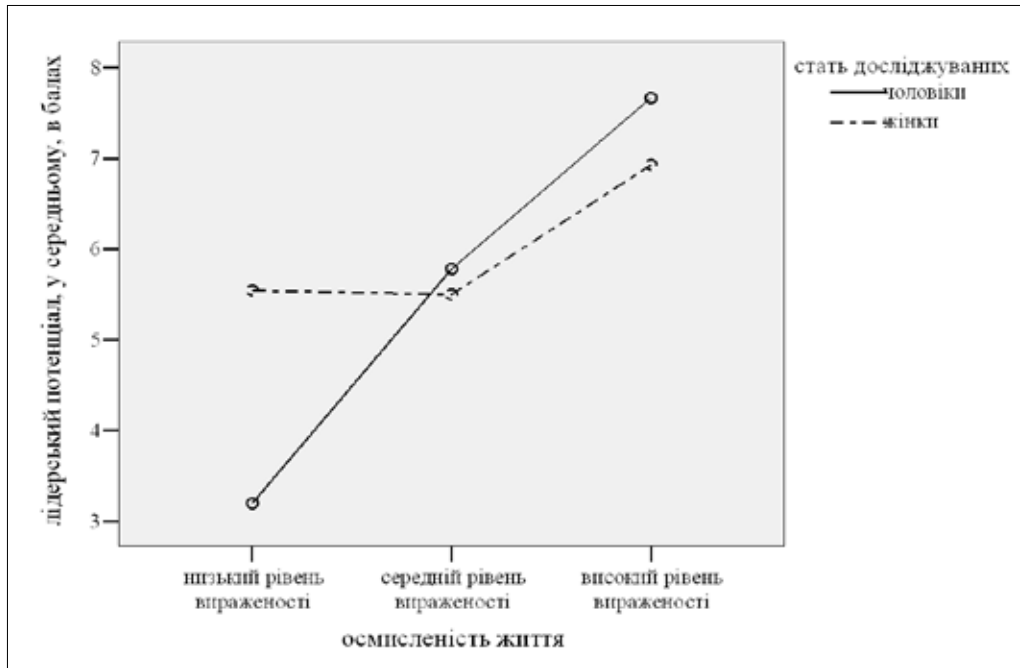
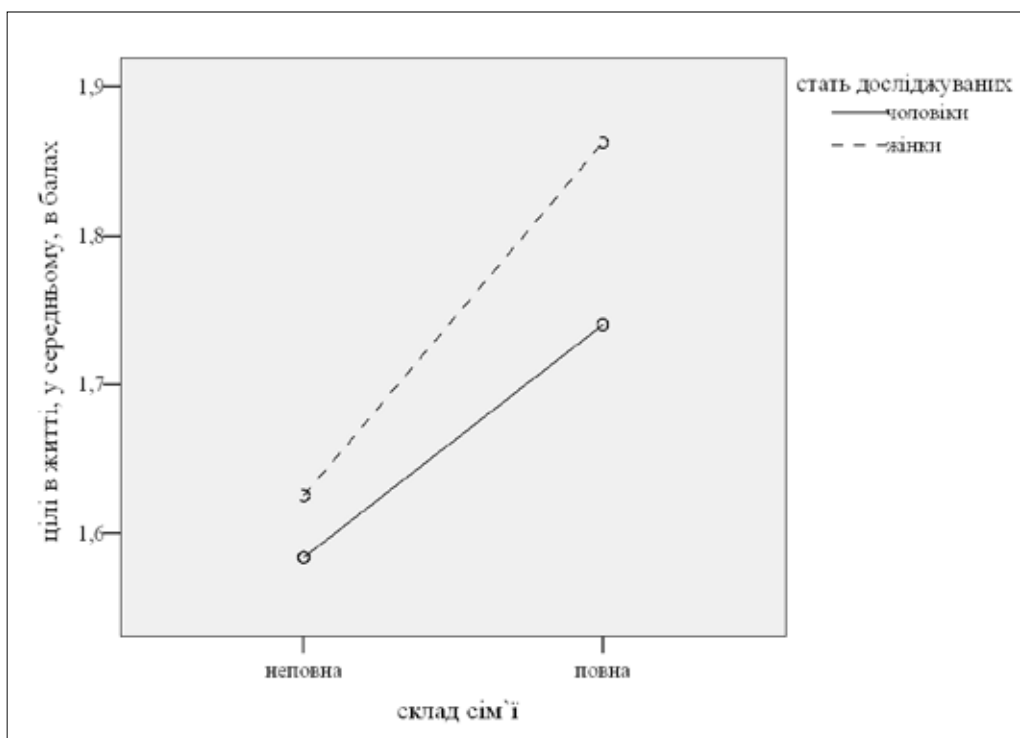


Рис. 1. Гендерно-вікові особливості осмислення життя учнів закладів професійно-технічної освіти



**Рис. 2. Особливості лідерського потенціалу учнів ПТНЗ залежно від рівня осмисленості їхнього життя**

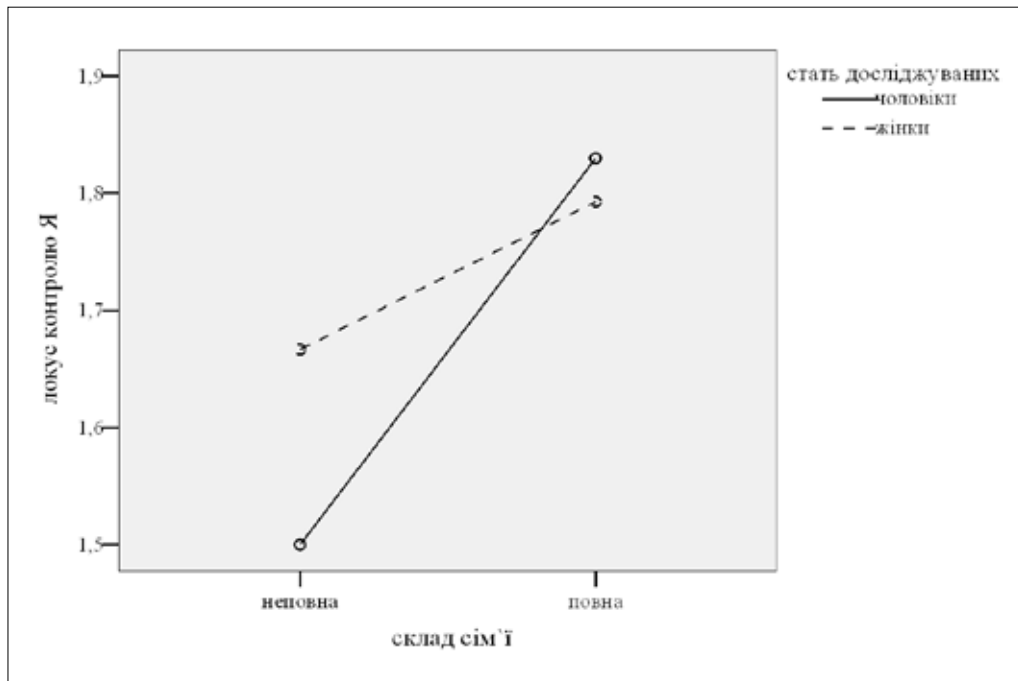


**Рис. 3. Особливості наявності цілей у житті учнів ПТНЗ із повних і неповних сімей ( $p < 0,05$ )**

наявні порівняно з досліджуваними з неповних сімей. Це свідчить про те, що цілі в осіб із повних сімей є більш осмисленими, конкретно спрямованими і мають більш виражену часову перспективу. В учнів наявні наміри усвідомити власне

призначення, усвідомити, як жити, як планувати своє майбутнє (рис. 3).

Окрім того, у дівчат із повних і неповних сімей показники дещо вищі, ніж у хлопців. Це, на нашу думку, зумовлено особливостями психофізичного



**Рис. 4. Особливості локусу контролю Я в учнів ПТНЗ із повних і неповних сімей ( $p < 0,01$ )**

розвитку учнів, особливостями світосприйняття, емоційною насиченістю їхнього життя тощо.

За результатами дисперсійного аналізу виявлено особливості локусу контролю Я в учнів ПТНЗ із повних і неповних сімей від статі як стійкого елементу структури саморегуляції особистості, одного з найважливіших механізмів, що визначають їхню здатність долати життєві труднощі, здатність до саморозвитку, самореалізації [9, с. 149–153].

Виявлено, що учнів ПТНЗ із повних сімей чоловічої і жіночої статі характеризує вищий показник локусу контролю Я на відміну від учнів із повних сімей ( $p < 0,01$ ). При цьому у хлопців показники дещо вищі порівняно з показниками дівчат обох категорій сімей (рис. 4). Це, на нашу думку, зумовлено особливостями мислення, здатністю планувати своє життя.

Отримані результати свідчать про те, що учні з неповних сімей вірять у те, що вони в змозі реально впливати на події власного життя. Учні ж із повних сімей переконані, що їхнє життя залежить від їхньої цілеспрямованості, докладених зусиль, активності, а причиною певних невдач може бути недостатність мотивації, докладених зусиль до реалізації визначених цілей.

**Висновки.** Таким чином, осмисленість життя учнів професійно-технічних навчальних закладів є важливим чинником їхнього лідерського потенціалу, що сприяє успішності їхньої діяль-

ності, вмінню брати відповідальність за наслідки власних дій, бути наполегливим, цілеспрямованим, рішучим, ініціативним. За результатами емпіричного дослідження виявлено недостатні рівні як осмисленості життя, так і лідерського потенціалу для доволі значної частини (близько двох третин) досліджуваних учнів. Виявлено гендерно-вікові особливості досліджуваних феноменів: вищий рівень осмисленості життя у представниць жіночої статі, особливо старших за віком. Виявлено високий рівень лідерського потенціалу лише у десятої частини досліджуваних учнів професійно-технічних навчальних закладів.

За результатами дисперсійного аналізу виявлено прямий зв'язок між осмисленістю життя та рівнями лідерського потенціалу учнів ПТНЗ.

Установлено статистично значущі відмінності щодо наявності цілей ( $p < 0,05$ ), локусу контролю Я ( $p < 0,01$ ) у житті учнів ПТНЗ із повних і неповних сімей.

Констатовано доцільність створення спеціальних психологічних умов у процесі навчання у закладі професійно-технічної освіти, що сприятимуть зростанню як осмисленості життя учнів, так і їхньому лідерському потенціалу.

Перспективною, на нашу думку, є необхідність створення моделі сприяння зростанню як осмисленості життя учнів, так і їхнього лідерського потенціалу.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Балахтар В.В., Танасійчук В.І. Формування лідерської позиції особистості фахівця соціальних служб : спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання (фахівців соціальних служб) у системі післядипломної освіти. Київ : Талком, 2020. 255 с.
2. Васильев А.В., Любчак В.А., Купенко Е.В. Обеспечение инновационных процессов в педагогической системе современного вуза. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2010. Вип. 94–96. С. 24–27.
3. Волківська Д.А. Сучасний стан розвитку лідерського потенціалу студентського активу університетів України. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2016. Вип. 2(97). Ч. 1. С. 40–45.
4. Деркач А., Зазыкин В. Акмеология : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 256 с.
5. Дрыгина И.В. Активизация лидерского потенциала личности студента в образовательном процессе вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Красноярск, 2003. 20 с.
6. Івашченко А. Активізація лідерського потенціалу студентів вищих навчальних закладів у процесі позанавчальної діяльності на засадах компетентнісного підходу. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2013. Вип. 28(2). С. 117–123.
7. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). Москва : Смысл, 2006. 18 с.
8. Розвиток лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти : монографія / за ред. О.Г. Романовського та О.С. Пономарьова. Харків : ФОП Мезіна В.В., 2017. 292 с.
9. Саннікова О.П., Страцинська І.А. Комунікативна креативність інтерналів і екстерналів: порівняльна характеристика. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 149–153.
10. Хафізова Г.С. Особливості сенсожиттєвих орієнтацій у людей із різним рівнем психологічного благополуччя. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2013. Вип. 45(2). С. 219–227.
11. Фетіскін Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп. Москва : Інститут психотерапії, 2002. 490 с.
12. Crumbaugh J.C., Maholic L.T. The Case for Francl's Will to Meaning. *Journal of Existential Psychiatry*. 1963. № 4. P. 43.

## REFERENCES

1. Balakhtar V. V. & Tanasiichuk V. I. (2020). *Formuvannia liderskoi pozytsii osobystosti fakhivtsia sotsialnykh sluzhb* [Features of sensory life orientations in people with different levels of psychological well-being]: spetskurs dlia slukhachiv ochno-dystantsiinoi formy navchannia (fakhivtsiv sotsialnykh sluzhb) v systemi pisliadyplomnoi osvity. Kyiv: Talkom [in Ukrainian]
2. Vasylev A. V., Liubchak V. A. & Kupenko E. V. (2010). Obespechenye ynnovatsyonnykh protsessov v pedahohycheskoi systeme sovremennoho VUZa [Providing innovative processes in the pedagogical system of a modern university]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Filosofiia. Politolohiia*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichniy tsentr «Kyivskiy universytet». 94-96, 24-27 [in Ukrainian]
3. Volkivska D. A. (2016). Suchasnyi stan rozvytku liderskoho potentsialu studentskoho aktyvu universytetiv Ukrainy. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni Mykhaila Ostrohradskoho* [The current state of development of the leadership potential of student assets of Ukrainian universities]. Kremen-chuk: KrNU/ 2(97), 1, 40-45[in Ukrainian]
4. Derkach A. & Zazykyn V. (2003). *Akmeolohyia* [Acmeology]: ucheb. posob. Sankt-Peterburh: Pyter [in Russian]
5. Dryhyna Y. V. (2003). *Aktyvyzatsyia lyderskoho potentsyala lychnosty studenta v obrazovatelnom protsesse vuza* [Activation of the leadership potential of the student's personality in the educational process of the university] (Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.01 «Obshchaia pedahohyka, ystoriya pedahohyky u obrazovanyia»). Krasnoiarsk [in Russian]
6. Ivashchenko A. (2013). Aktyvizatsiia liderskoho potentsialu studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv u protsesi pozanavchalnoi diialnosti na zasadakh kompetentnisnoho [Activation of leadership potential of students of higher educational institutions in the process of extracurricular activities on the basis of competence]. *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni H. S. Skovorody»*. Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia. 28(2), 117-123 [in Ukrainian]



7. Leontev D. A. (2006). *Test smyslozhnykh oryentatsyi (SZhO)*. Moskva: Smysl [in Russian]
8. Romanovskiy O. H. & Ponomarova O. S. (Red.). (2017). *Rozvytok liderskoho potentsialu natsionalnoi humanitarno-tekhichnoi ta upravlinskoi elity* [Development of leadership potential of the national humanitarian-technical and managerial elite] (Monohrafiia). Kharkiv: FOP Mezina V.V. [in Ukrainian]
9. Sannikova O. P & Stratsynska I. A. (2013). *Komunikatyvna kreatyvni internaliv i eksternaliv: porivnialna kharakterystyka*. *Nauka i osvita*. 3, 149-153 [in Ukrainian]
10. Khafizova H. S. (2013). *Osoblyvosti sensozhyttievykh oriientatsii u liudei z riznym rivnem psykholohichnoho blahopoluchchia* [Features of sensory life orientations in people with different levels of psychological well-being]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia*. 45(2), 219-227 [in Ukrainian]
11. Fetiskin N. P., Kozlov V. V., & Manuilov H. M. (2002). *Sotsialno-psykholohichna diahnozyka rozvytku osobystosti i malykh hrup* [Socio-psychological diagnosis of personality development and small groups]. Moskva: Instytut Psykhoterapii [in Russian]
12. Crumbaugh J. C. & Maholic L. T. (1963). *The Case for Francl's Will to Meaning*. *Journal of Existential Psychiatry*. 4, 43 [in English]